

קול קורא שנשלח לחברי אור הרמב"ם בתאריך: יא באלול תשפ"א; 18.8.21

מאת אדיר דחוח-הלוי

"דְּרַךְ אֵוִיל יִשְׂרָאֵל וְשָׁמַע לְעֵצָה חָכָם" (מש' יב, טו), ושם פירש רס"ג: "לא כל עצה, אלא עצת הרוצה טובתו, והוא ירא שמים, חכם. והנה דרישתו טובתך תתברר לך מהקשיבו לך היטב, ושאלתו על מה שהזנחת ולא ביארת חוזר עליה. והחכמה ויראת שמים מן הידוע".

"שִׁפְתַי אֶמֶת תִּכּוֹן לְעַד וְעַד אֶרְגִּיעָה לְשׁוֹן שִׁקְרָה" (מש' יב, יט), ושם פירש רס"ג: "אֶרְגִּיעָה – נגזר ארגיעה מן רגע". כלומר, דברי האמת יכוננו לנצח ואילו דברי השקר יחזיקו מעמד רק עד רגע מסוים, כי סוף השקר להתגלות לעין כל ולא לנצח הוא יתנוסס על כל גבעה רמה.

"בְּאֵרֶח צְדָקָה חַיִּים וְדֶרֶךְ נְתִיבָה אֶל מְוֹת" (מש' יב, כח), ושם פירש רס"ג: "בְּאֵרֶח – באורח הצדיק החיים והיא נתיב שאין מוות בו", ובפירושו הארוך הוסיף: "רוצה לומר שהרע, אף-על-פי שיש עמו חיים הרי אחריהם המוות, וגמול הצדיקים אין אחריו מוות". ובמלים אחרות, אין להתרשם מהצלחת הרשעים ומפרסומם ומריבוי התועים אחריהם, כי הצלחתם הצלחה רגעית, וסופם ואחריתם עדי אובד, אם בעונש ובייסורין בעולם-הזה ואם בעולם-הבא.

"דְּבַר שִׁקְרָה יִשְׁנֵא צְדִיק וְרָשָׁע יִבְאִישׁ וַיִּחְפֹּר" (מש' יג, ה), ושם פירש רס"ג: "וְרָשָׁע יִבְאִישׁ וַיִּחְפֹּר – כך רואים מי נְשִׁמְרַע לחברו ומכילמו ומבהלו, כמו שאמר אחאב לאליהו: 'הֲאֵתָה זֶה עֹבֵר יִשְׂרָאֵל', ואחאב באמת הוא שהיה עובר, כמו שהשיב לו אליהו: 'וַיֹּאמֶר לֹא עֲבָרְתִי אֶת יִשְׂרָאֵל כִּי אִם אֵתָה וּבֵית אָבִיךָ בְּעֵזְבְּכֶם אֶת מִצְוֹת יְיָ וַתִּלְךָ אַחֲרֵי הַבְּעָלִים' [מ"א יח, יז–יח]".

"חָכָם יֵרָא וְסָר מִרְעַע וּבֹטָח" (מש' יד, טז), ושם פירש רס"ג:

"ראשון הבסילים הוא הסומך על ההקלה [דהיינו שבני האדם שסביבו מקילים בעיניו את מעשיו הרעים, והוא משלה את עצמו שאין בידו עוון]; ויותר סכל ממנו הסומך על מקצת צדקותיו [ונדמה לו שצדקותיו יכפרו ויכסו על עוונותיו]; ויותר סכל משניהם מי שסומך על רחמי ה' [דהיינו עושה את פשעיו תוך שהוא מתחנן ומתפלל לה', ובוטח שתפילתו ותחינתו יצילוהו מן העונש]; ויותר סכל מן הכל מי שסומך על הכפירה [מי שנדמה לו

שכפירתו בה' יתעלה מוציאה אותו מתחת שלטונו של הקב"ה והוא לא יצטרך לתת את הדין על מעשיו].

והנה בראשון אמר הכתוב: 'דַּבְּרוּ לָנוּ חֻלּוֹת חַזוֹ מִהַתְּלוֹת' [יש' ל, י]; ובשני נאמר: 'הַגָּבַב רָצַח וְנֶאֱפָף וְהַשֶּׁבַע לְשֹׁקֵר וְקֵטֵר לְבָעַל... וּבְאַתֶּם וְעַמְדַתְּם לְפָנַי' [יר' ז, ט-י]; ובשלישי נאמר: 'וַיִּזְכְּרוּ כִּי אֱלֹהִים צוּרִם וְאֵל עֲלִיּוֹן גָּאֵלָם, וַיִּפְתּוּהוּ בְּפִיָּהֶם וּבְלִשׁוֹנָם יִכְזְבוּ לוֹ, וְלָבָם לֹא נִכּוֹן עִמּוֹ וְלֹא נֶאֱמָנוּ בְּבְרִיתוֹ, וְהוּא רַחוּם וְכוּ' [תה' עח, לה-לח]; וברביעי נאמר: 'וַיֵּאמְרוּ לֹא יִרְאֶה יְהוָה וְלֹא יִבִּין אֱלֹהֵי יַעֲקֹב' [תה' צד, ז]. והחכם יישמר מכולן".

ויש לשים לב במיוחד לכסיל השני והשלישי: זה שבוטח על מקצת צדקותיו שיכסו ויגנו עליו מן העונש והייסורים, כאילו ניתן להרשיע ואז לעשות צדקות כדי למחוק את הפשעים; וזה שסומך על רחמי ה' שיצילוהו מן העונש והייסורין, והוא זועק ומתחנן ונדמה לו שבתחינותיו וזעקותיו הוא מוחק את כל עוונותיו ומכפר ומכסה על כל פשעיו, כאילו לא היו מעולם.

ובימינו זו מהות אמירת הסליחות בחודש אלול ובעשרת ימי התשובה וריבוי התחינה והזעקה בהם – כי לא רק שהסליחות של ימינו מלאות וגדושות בתארים ובהזיות ובהשקפות רעות, אלא, שהשקפת בני האדם וכומרי הדת בהן היא שהן מכפרות על כל החטאים והפשעים. והאמת שהתחינה והזעקה לא נועדו לכפר אלא נועדו **לעורר** לתשובה, והפכו את ייעודם מהתעוררות לכפרה, ובזה הפכו את אמירת הסליחות והתחינה והזעקה לעוון גדול.

ואנו רואים כיצד בראש השנה וביום הכיפורים מרבים בסליחות בבתי-הכנסת, וזועקים לה' את שלוש-עשרה מידות של רחמים: "אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת" וכו', ולא רק שהם משבשים את הדעות ומגשימים את הבורא יתעלה בתארים כאילו הוא רחום וחנון במובן האנושי והרגשי וניתן להשפיע עליו ולפתות אותו בתחינות ובזעקות, אלא שהסליחות גורמות להם לפטור את עצמם מן העיקר: מעריכת חשבון נפש מעמיק ומקבלת האמת.

ורבים הם שמאריכים בסליחות, ודווקא מקרב המינים וצאצאיהם והמקורבים להם, אך ליבם נותר אטום ואוזניהם ערלות ועיניהם עיוורות, לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו, ומדוע? מפני שהם כסילים כאמור לעיל, וסוברים שהסליחות נועדו לכפר על מעלליהם ולא לעוררם לדרך האמת, ובמיוחד שרבות מהסליחות ואולי אף רובן הינן בגדר חירוף וגידוף הבורא יתעלה.

וראו מאמרי: "ועל הסליחות ייאמר – קרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותיהם".

"בְּכָל עֶצֶב יְהִי מוֹתֵר וְדַבֵּר שְׁפָתַיִם אֶךְ לְמַחְסוֹר" (מש' יד, כג), ושם פירש רס"ג: "בְּכָל – ריבוי המאמצים יהיה למותר [=תהיה בו תועלת], ויש דיבור שהוא למחסור". נמצא שהמלה "עֶצֶב" משמעה המאמץ והיגיעה, ולא הדיכאון והעצבות, ולפי רס"ג אין שום תועלת ומעלה או שכר בעצבות, וכפי שתועים המינים וצאצאיהם אחרי פירוש רש"י גם בעניין זה.

נעניין אפוא במקור הדברים, וכך נאמר במסכת ברכות (ל ע"ב):

"רבי ירמיה הוה יתיב קמיה דרבי זירא, חזייה דהוה קא בדח טובא, אמר ליה [מש' יד, כג]: 'בְּכָל עֶצֶב יְהִי מוֹתֵר' כתיב! אמר ליה: אנא תפילין מנחנא".

סופר על ר' ירמיה שישב לפני ר' זירא, ור' זירא ראה שר' ירמיה מתבדח באופן שאינו ראוי לתלמידי החכמים אשר מחויבים לנהוג באופנים נעלים ומכובדים ומאופקים יותר משאר בני האדם. ר' ירמיה השיב לר' זירא שאין לחשוך בו שהוא עובר את הגבול הראוי לתלמידי החכמים מפני שהוא היה עטור בתפיליו באותה שעה, וכיכר לכל שמורא שם שמים עליו.

תוכחתו של ר' זירא לר' ירמיה נעשתה באופן מחוכם, באמצעות ציטוט מפסוק במשלי, דהיינו באמצעות רמז אשר יובן היטב לר' ירמיה וגם ישמור על כבודו, שהרי מן הראוי להוכיח תלמידי חכמים אנשי אמת באופנים מחוכמים הראויים להם. ר' זירא לא התכוון אפוא לפרש את הפסוק, אלא השתמש במשמעות שעשויה לנבוע ממנו כדי להוכיח את ידידו ר' ירמיה.

ברם, רש"י הסכל סבר שר' זירא מפרש את **פשט הפסוק!** וזה לשונו של רש"י שם: "בכל עֶצֶב יהיה מותר – כשאדם מראה את עצמו עֶצֶב יהיה לו שכר". ורעה חולה גדולה עולה מפירוש רש"י, שהרי אין שום מצוה לאדם להראות את עצמו עֶצֶב! להיפך, על האדם להיות שמח גם כלפי חוץ ולעבוד את ה' בשמחה ובטוב לבב: "תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עֲבַדְתָּ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוֹב לֵבָב מְרֵב זָל" (דב' כח, מז), וכמו שפוסק רבנו בהלכות דעות (א, ז; ב, יד):

"ולא יהא מהולל ושוחק, ולא עצב ואונן, אלא שמח כל ימיו בנחת, בסבר פנים יפות. [...] ודרך זו, היא דרך החכמים" (דעות א, ז); "לא יהיה אדם בעל שחוק והתל, ולא עצב ואונן, אלא שמח. כך אמרו חכמים: שחוק וקלות ראש מרגילין לערווה. וציוו שלא יהא אדם פרוץ בשחוק, ולא עצב ומתאבל, אלא מקביל את כל האדם בסבר פנים יפות" (דעות ב, יד).

נמצא אפוא, כי ה"עֶצֶב" שנזכר בפסוק הזה משמעו מאמץ ויגיעה, ושלמה המלך משבח את המתאמץ והמשתדל ומודיע לו שבכל השתדלות ומאמץ יש תועלת. אולם, רש"י החליט לעקם פסוק שעוסק בשבח החריצות ותועלתה, ולהחדיר השקפה רעה בשבח היגון.